

УДК 336.722.14 336.73

Л.Г. Соляник

**ВІД ЗБИТКОВОСТІ ДО ПРИБУТКОВОСТІ : КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ
УСПІХУ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Проаналізовано динаміку фінансових результатів вітчизняних підприємств, досліджено основні чинники впливу на фінансові результати та запропоновано заходи щодо забезпечення їх ефективного функціонування в умовах глобалізації

Ключові слова: рентабельності операційної діяльності, рівень корпоративного управління, системи управління прибутком

Підприємство являє економічну систему, що має складну внутрішню структуру та механізми, які забезпечують його розвиток в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Висока динамічність змін всіх складових такої економічної системи потребує визначення основних напрямів стратегічного планування й оцінки діяльності підприємств, що характеризують його діяльність за ключовими параметрами та дають змогу здійснювати оптимальне управління його економічним розвитком на майбутнє. Важливим питанням створення ефективної стратегії управління діяльністю підприємств є визначення системи показників й чинників, які дозволять комплексно оцінити результати діяльності підприємства в сучасних умовах та акцентувати увагу на напрямках діяльності, на які буде спрямовано управлінський вплив.

Сучасні наукові розробки теоретичного й прикладного характеру, увага науковців і представників бізнесу сконцентровані на різних аспектах управління прибутком підприємств та їх розвитком. Містять обґрунтування методологічних і певних методичних аспектів адаптації існуючої системи формування та розподілу прибутку до умов ринкової трансформації. Зокрема, цим питанням присвячено наукові праці таких вчених, як: Г.М.

Азаренкова, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк, В.М. Гринькова, Т.М. Журавель, А.Г. Загородній, В.О. Коюда, Р.М. Михайленко, Г.О. Партин, А.М. Поддєрьогін, Р.А. Слав'юк, О.С. Філімоненков та ін. Водночас потребують постійного вивчення питання аналітичного оцінювання фінансових результатів діяльності промислових підприємств, що дасть можливість у майбутньому приймати більш виважені управлінські рішення на основі отриманого інформаційного потоку [1].

Як свідчить зарубіжний досвід, ринкова економіка вимагає від підприємства бути ефективним і конкурентоспроможним. Збиткове підприємство не має шансів на виживання. Тому саме отримання прибутку підприємством є визначальним критерієм його діяльності та найбільш загальною характеристикою результативності діяльності підприємств в сучасних умовах господарювання.

Тому в умовах різкого зниження фінансових результатів діяльності промислових підприємств найбільш актуальною є проблема збитковості суб'єктів господарювання в промисловості України, що потребує негайного розв'язання. Виникає нагальна потреба в комплексному оцінюванні фінансових результатів діяльності підприємств:

- дослідженні динамічних змін фінансових результатів на основі облікової інформації з виявленням тренду та його аналітичним опрацюванням;
- оцінювання сезонних та випадкових коливань;
- визначення впливу на фінансові результати багато чисельних внутрішніх та зовнішніх чинників на основі економіко-математичного моделювання;
- формулювання висновків за результатами аналізу.

Данні Державного комітету статистики дали змогу визначити зміни, що відбулися у співвідношенні вітчизняних промислових підприємств, які отримали прибуток та понесли збитки (рис.2.1) [2]. З виконаних досліджень можна зробити висновки, що у період з 2002 р. по 2007 рр. в промисловості

України спостерігалася позитивна тенденція до зниження питомої ваги збиткових підприємств – їх частка скоротилася з 42% до 33%.

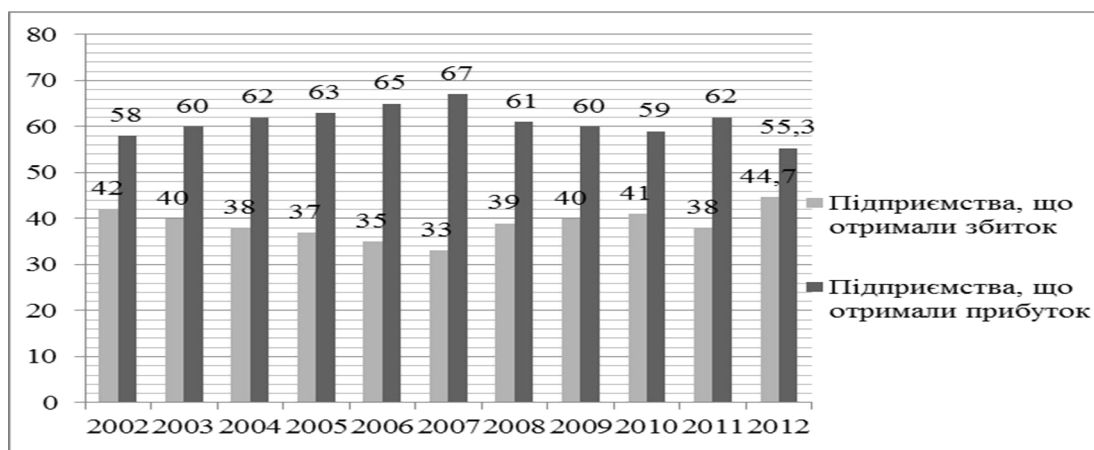

Рис. 2.1. Динаміка кількості підприємств, що отримали прибуток/збиток [2]

Проте вже в 2008 р. частка збиткових промислових підприємств знову зросла і становила 39% від загальної кількості підприємств. В 2011 році відбувається зниження збиткових підприємств до 38%. Але у 2012 році цей показник знову погіршується ще на 5,7%, що практично відповідає рівню 2002 року.

Використовуючи дані Держкомстату України [2] щодо фінансового результату діяльності промислових підприємств за 2002–2012 рр., простежимо його зміни за допомогою рис.2.2.

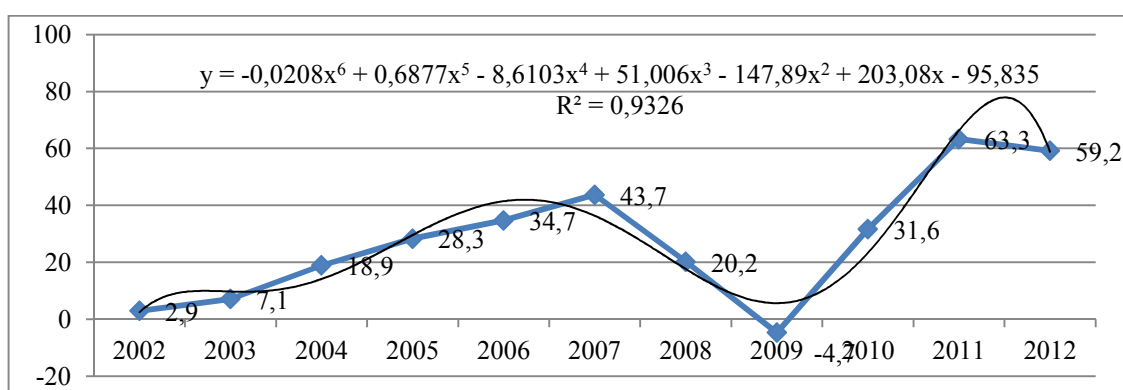

Рис.2.2. Динаміка фінансових результатів діяльності промислових підприємств України у 2002-2012 рр. [2]

Вивчення динаміки фінансових результатів діяльності промислових підприємств України протягом аналізованого періоду показало, що до 2007 року зберігалася позитивна динаміка у показниках прибутковості

промислових підприємств. Проте у 2008 році промислові підприємства отримали більш ніж вдвічі нижчий прибуток у порівнянні із 2007 роком – 20,2 млрд. грн., а 2009 року понесли збитки в обсязі 4,7 млрд. грн. З 2010 року можна спостерігати збільшення прибутку, особливо в 2011 році коли він зріс до 63,3 млрд. грн. та його зниження у 2012 році до 59,2 млрд. грн.

Багато вітчизняних підприємств є штучно збанкрутілими з причин неефективної податкової, інвестиційної, дивідендної політики. Але слід зауважити, що і до теперішнього часу в Україні частина ВВП приходить на тіньову економіку, а багато працівників у сфері ремонтно-будівельного, торговельного, транспортного та інших видів бізнесу не декларують доходи.

Прибуток не став основною метою діяльності багатьох компаній, які належать анонімним холдингам і переслідують інші цілі (монополізацію грошових потоків та присвоєння вартості основних активів), що обумовлює існування неефективного виробничого менеджменту, не націленого на впровадження наукомістких технологій. Реалізація продукції здійснюється через багато чисельних посередників, що призводить до відображення у фінансових звітах мінімальних доходів і прибутку та спрямування фінансових потоків підприємств в офшорні зони. Слід зауважити, що це суттєво знижує достовірність показників динаміки виробництва й фінансових результатів вітчизняних підприємств, безробіття та реальних доходів, що публікуються.

Безумовно, в умовах ринкової економіки кризові ситуації виникають на всіх стадіях життєвого циклу підприємства, що призводить до падіння прибутку та навіть до збитків. Але якщо підприємство неефективне в цілому, економічна криза набуває затяжного характеру і може закінчитися його банкрутством. Загалом, оцінка фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання повинна відображати основні напрями цієї діяльності, виявляти вплив окремих чинників на наслідки діяльності суб'єктів господарювання та резерви оптимізації використання ресурсів підприємств й досягнення високої конкурентоспроможності.

Всю численну сукупність факторів, які істотно впливають на розвиток сучасного підприємства, його фінансові результати та можуть спричинити кризу, доцільно поділити на дві групи:

- зовнішні по відношенню до підприємства, на які воно не може впливати або вплив обмежений (податкова система, регулююче законодавство, рівень національного доходу, рівень безробіття, інфляція, стан фінансового ринку, політична ситуація в країні, демографічні тенденції);

- внутрішні фактори, які виникають в результаті діяльності самого підприємства (рівень корпоративного управління, наявність диверсифікації виробництва і капіталу, співвідношення між спеціалізацією, диверсифікацією та інтеграцією, ефективність фінансової стратегії, ефективність структури активів й капіталу, дотримання допустимих ризиків)

Стан національної економіки суттєво впливає на можливість отримання підприємствами необхідного прибутку, що обумовлено намаганнями уряду під час кризи нейтралізувати її дію на функціонування підприємства шляхом регулювання фінансово-кредитної й податкової політики.

Серед зовнішніх факторів, що мають вплив на рентабельність підприємств, слід виділити інфляційні процеси.

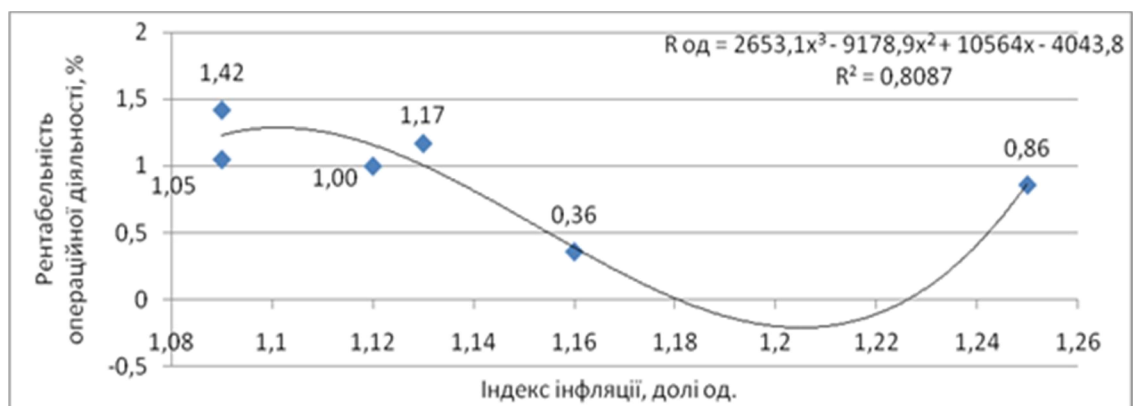

Рис. 2.3. Залежність рентабельності операційної діяльності промислових підприємств від індексів інфляції

Складено за даними Державного комітету статистики України [2]

Зростання індексу інфляції має в цілому негативний вплив на ефективність діяльності промислових підприємств (рис. 2.3), але за високих його значень у релевантному проміжку відбувається зростання обсягів

реалізації продукції й відповідного зростання прибутку виключно за рахунок зростання цін з наступним падінням цих показників в результаті скорочення купівельного попиту та обсягів виробництва. Не завжди підвищення цін на сировину, матеріали може супроводжуватися адекватним зростанням цін на товарну продукцію підприємства, що також спричиняє збиткову діяльність підприємств. Цей фактор є нерегульованим, тому підприємства не мають можливості усунути його вплив.

Але головними зовнішніми чинниками розвитку сучасних підприємств науковці вважають стан та тенденції науково-технічного прогресу, природний хід зростання суспільних потреб, конкурентну боротьбу.

Необхідно зазначити, що вільна конкуренція на основних ринках України, навіть у її олігополістичній формі, майже відсутня. Рівень монополізації надзвичайно високий, а свої економічні проблеми (доступ до природних ресурсів, обмежених бюджетних коштів і т.д.) підприємства вирішують не за допомогою ринкових механізмів, а в органах влади.

Тому у межах державної програми економічного розвитку країни треба забезпечити впорядкування правового поля, вжити організаційних заходів щодо впровадження відповідних міжнародних норм і стандартів корпоративного управління підприємствами. В сфері державної економічної політики актуальними залишаються заходи щодо розробки дієвого механізму детіньозації української економіки й створення системи економічної відповідальності ринкових суб'єктів за результати діяльності підприємства, виконання контрактів й повернення боргів. Необхідно вдосконалювати законодавчу базу щодо регулювання ринкової економіки і що особливо важливо, створювати і впроваджувати інструменти прямого впливу чинних законів на функціонування підприємств для забезпечення їх ефективної дії.

За твердженням керівників провідних компаній світу найбільш впливовим чинником розвитку підприємств й основою стратегії сучасного бізнесу є глобалізація. В теперішній час відбувається інтернаціоналізація виробництва, створення світового ринку товарів й послуг, інформації і

технологій, капіталів, робочої сили. Суттєво змінюється розподіл фірм за галузями промисловості. В розвинутих країнах зростає кількість фірм та їх питома вага в загальній вартості активів в галузях високих технологій (аерокосмічна, комп'ютери і офісна техніка, фармацевтична, біотехнології, електромашинобудівна та інші). Так, в число найбільш прибуткових компаній США увійшли підприємства з виробництва зв'язку та програмного забезпечення (рентабельність ROCE 18-19%), виробництва напоїв й тютюнових виробів (29 %), послуг з охорони здоров'я та косметики (26%), страхування (20%). Значно нижчими були прибутки на підприємствах низько технологічних галузей: гірничодобувній (5 -7%), в енергетиці, нафтовій та нафтохімічній промисловості (9 - 10%),

В умовах посилення інтеграційних процесів в світовій економіці підприємствам необхідно враховувати як мікроекономічні, так і макроекономічні умови своєї діяльності, не тільки національного, але й світового масштабу. Тому управління підприємством повинно спрямовувати зусилля на інновації і розвиток, здатність до змін і модернізацію, активне використання людського капіталу та інформаційних технологій. Як показує практика, лише в 10% випадках кризові явища на підприємстві спричинені негараздами національної економіки, тобто близько 90% припадає на сферу управління. Однак, вітчизняні підприємства лише починають усвідомлювати важливість пошуку внутрішніх можливостей для досягнення високого рівня прибутковості підприємств та оптимізації їх використання. Потрібні методики, які дозволяють оцінити готовність і здатність підприємства до використання ним власних можливостей. Відсутність комплексного підходу до оцінки та управління прибутком підприємств впливає на якість управлінських рішень, що, у свою чергу, заважає досягненню більш істотних результатів виробничої діяльності. До основних недоліків сучасного управління варто віднести: централізацію керівництва та його інформаційне перевантаження; невідповідність організаційної структури підприємства умовам середовища; низьку якість кадрового менеджменту та рівня

організаційно-методичног забезпечення діяльності, що в сукупності призводять до неефективності системи управління. В даний час на більшості підприємств спостерігається високий ступінь спрацьованості основних засобів, низька мотивація персоналу та незадовільний стан управління фінансовою сферою. Типовою для багатьох підприємств є проблема неефективного управління ризиками (запізніла їх ідентифікація і нейтралізація) та швидкого виявлення і використання додаткових шансів поліпшення діяльності. Наслідком цього може бути зменшення потенціалу розвитку та фінансова криза

Отже, причини збиткової роботи та економічної кризи вітчизняних підприємств криються в них самих. І як підтвердили проведені дослідження, саме внутрішні чинники посилили дію зовнішніх чинників.

За результатами виконаних досліджень щодо діяльності вітчизняних промислових підприємств у 2002-2012 рр. можна стверджувати, що динаміка обсягів виробництва промислової продукції має хвилеподібний характер. Зростання обсягів виробництва у 2003 та 2004 роках (116 та 113%) (рис.2.4) змінюється його падінням у 2009р.(78%), зростанням у 2010р.(111%) та знову падінням до рівня 2008р. у 2012р.(98,2%),.

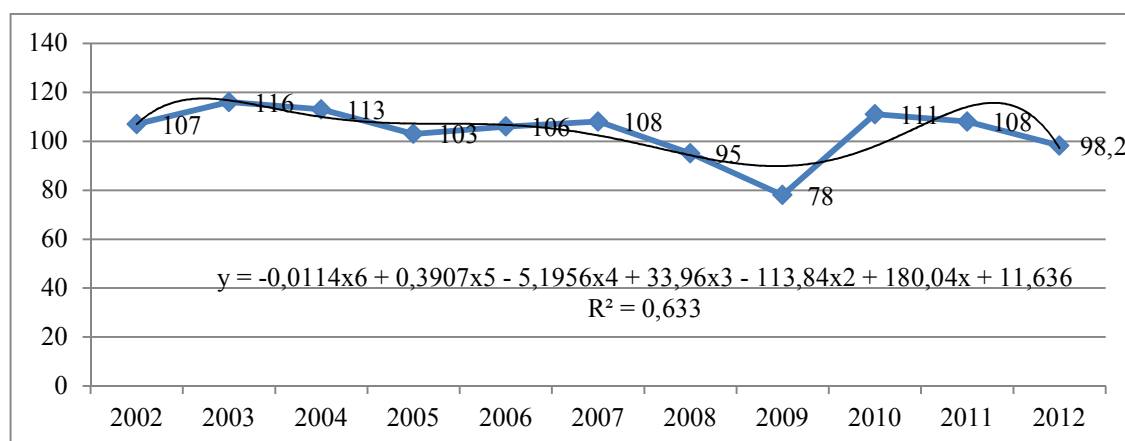

Рис.2.4. Динаміка індексів обсягу виробництва промислової продукції у 2002-2012 рр.

Складено за даними Державного комітету статистики України [2]

Нестійкість розвитку виробництва та падіння його обсягів в останні роки негативно вплинули на фінансові результати діяльності промислових

підприємств. При скороченні обсягів виробленої та реалізованої продукції у багатьох суб'єктів господарювання спостерігається зростання середніх постійних витрат на одиницю товарної продукції, випереджальне зростання собівартості реалізованої продукції відносно отриманого доходу від реалізації, зниження обсягів виробленої і реалізованої продукції при не зменшуваних витратах, що стало одним з основних чинників збиткової діяльності промислових підприємств.

Результати проведених досліджень свідчать про неефективність діючої системи управління прибутком промислових підприємств, виходячи із того, що рівень стратегічного управління прибутком залежить від співвідношення темпів змінювання прибутку, обсягів реалізації продукції та капіталу. При цьому темпи росту обсягів реалізації продукції, робіт, послуг повинні перевищувати відповідно темпи зростання власного та авансованого капіталу, що забезпечить ефективне використання фінансових ресурсів підприємств, а темпи росту прибутку повинні випереджати темпи росту обсягів реалізації продукції, що сприятиме відносній економії витрат виробництва та обігу. Так, щоб стати по-справжньому рентабельною і мати можливість для розширеного відтворення на інноваційній основі, українським шахтам потрібно мати перевищення доходу від реалізації над собівартістю не менше 16%, а стійко ефективною шахта стає тільки при рентабельності в 30%.

Порівняння темпів змінювання вказаних показників, представлених на рис.2.5, свідчить про те, що необхідне співвідношення спостерігається лише у 2005 році, коли індекс реалізації продукції нижчий від індексу прибутку, проте перевищує індекс капіталу. У 2008 році кількість промислових підприємств, що в результаті діяльності отримали збитки, почала зростати, і відповідно індекси реалізації промислової продукції почали зменшуватися, склавши у 2009 році лише 87,9%. У 2009 році співвідношення даних показників є вкрай незадовільним, оскільки індекс прибутку має негативне значення, а індекс зростання обсягів реалізації продукції нижчий від індексу

зростання капіталу. Така ж тенденція спостерігається і в 2012 році, що є свідченням низького рівня стратегічного управління прибутком промислових підприємств, які нарощують обсяг капіталу при зниженні обсягів реалізації продукції й фінансових результатів і дотримуються стратегії виживання.

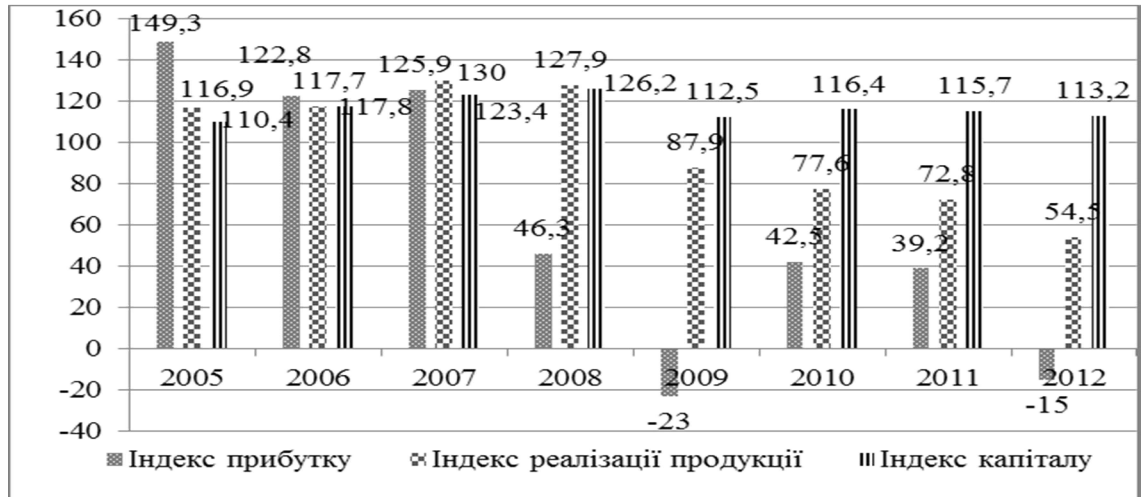

Рис.2.5. Динаміка індексів прибутку, реалізованої промислової продукції та капіталу у 2005-2012 рр.

Складено за даними Державного комітету статистики України [2]

Обумовлено це технологічним відставанням промислового комплексу України порівняно з розвинутими країнами Європи та світу, відсталою структурою виробництва, недосконалістю структури продукції. Так, у металургійному комплексі, базовій галузі сучасної економіки України, в загальному обсязі випуску частка безперервного розливання сталі склала 53,5% у 2011р., що нижче рівня розвинутих країн (93%). У структурі випущеної металопродукції висока частка напівфабрикатів, катанки та арматурної сталі, тобто продукції з низькою доданою вартістю. Сумарні енерговитрати на виробництво чавуну, сталі та прокату на українських меткомбінатах приблизно на 30% вище, ніж на сучасних підприємствах країн Євросоюзу, Індії та Китаю. Як відзначають фахівці, лише третина технологічних схем металургійних процесів відповідає світовим показникам [3]. Такі негативні тенденції розвитку спостерігаються і в інших галузях економіки України.

Важливою проблемою залишається старіння основних виробничих фондів, знос яких поступово зростає і станом на початок 2012 р. склав 75,3% (рис.2.6) [2]. На більшості вітчизняних промислових підприємств процеси модернізації надзвичайно уповільнені, не дивлячись на деякі техніко-технологічні зрушення, які відбуваються, в основному у великих компаніях.

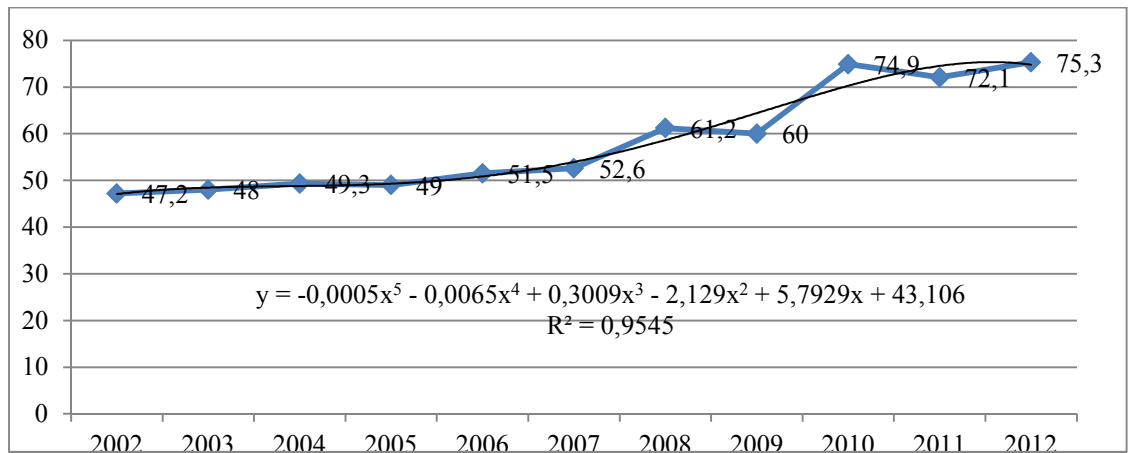

Рис.2.6. Динаміка показників ступеню зносу основних засобів у промисловості у 2002-2012 рр. [2]

Висновки Отже, для входження України в коло економічно розвинутих країн світу необхідно найближчим часом забезпечити створення сучасного виробництва шляхом суттєвої модернізації підприємств на інноваційній основі, насамперед гірничо-металургійного комплексу та в галузях високих технологій. На державному рівні створити умови для підвищення конкурентоспроможності підприємств на основі прискорення технічного переоснащення виробництва та зміни корпоративної культури на всіх рівнях, упровадження ресурсозберігаючих технологій, структурної перебудови галузей, створення національних нормативно-правових актів з корпоративного управління, охорони праці та промислової безпеки відповідно до міжнародних норм і стандартів.

Як свідчить світовий досвід, саме підприємства, які забезпечують високий рівень корпоративного управління на основі комплексного планування й прогнозування, працюють більш успішно і отримують прибуток, значно вищий середньогалузевого. Задачі корпоративного

управління не повинні зводиться до простого реагування на зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі. Необхідно забезпечити управління змінами на основі науково обґрунтованого прогнозування, регулювання та пристосування функціонування підприємства до зовнішніх умов, що постійно змінюється.

Таким чином, без істотної реформування системи суспільних відносин й управління на державному, галузевому та виробничому рівнях в Україні не вирішити економічних і соціальних протиріч в процесі модернізації галузей економіки та реалізувати декларовану соціальну відповідальність бізнесу.

Література

1. Мазурок П.П. Аналітичне оцінювання фінансових результатів діяльності промислових підприємств України / Держава та регіони. Економіка та підприємництво. - 2009. - №5, С.114-119.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу: : URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> Заголовок з екрану.
- 2 Сайт огляду основних тенденцій розвитку металургійної галузі країн//[Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://www.metaltorg.ru/analytics>.